

גישות מוסריות-משפטיות במדינות אחרות – החוק הפלילי הרוסי משנת 1960 (סעיף 127) קבע כעבירה את ההימנעות מהגשת עזרה לאדם במצב של סכנה, כאשר העזרה נחוצה באופן מידי, וללא סיכון רציני למסייע או לזולתו.

גם בחוק הפלילי של צרפת משנת 1945 (סעיף 62) יש חובה דומה.

רעך⁴⁰ היתה חובה משפטית להגיש עזרה ולהציל מסכנה רק לארבע קבוצות באוכלוסייה: הורים ביחס לילדיהם⁴¹; כבאים באירוע של נזק לגוף ולרכוש⁴²; נוהג ברכב ביחס לנפגע בתאונת דרכים⁴³; ובמהלך אסון ציבורי⁴⁴.

ד. רקע משפטי

חוק "לא תעמוד על דם רעך" – בשנת 1998 נחקק בכנסת חוק המחייב כל אדם להציל את זולתו במצבים ובתנאים שהוגדרו בחוק⁴⁵.

חובת הצלה בחוק עד שנת 1998 – עד לחקיקת חוק "לא תעמוד על דם רעך" נוסח החוק לא תעמוד על דם רעך, התשנ"ח-1998⁴⁶

1. (א) חובה על אדם להושיט עזרה לאדם הנמצא לנגד עיניו, עקב אירוע פתאומי, בסכנה חמורה ומיידית לחייו, לשלמות גופו או לבריאותו, כאשר לאל-ידו להושיט את העזרה, מבלי להסתכן או לסכן את זולתו.

(ב) המודיע לרשויות או המזעיק אדם אחר היכול להושיט את העזרה הנדרשת, יראוהו כמי שהושיט עזרה לעניין חוק זה; בסעיף זה "רשויות" – משטרת ישראל, מגן דוד אדום ושירות הכבאות.

2. (א) הוראות סעיף 5 לחוק עשיית עושר ולא במשפט, התשל"ט-1979, יחולו גם כאשר המזכה פעל מכוח חובתו על פי הוראות סעיף 1.

(ב) בית המשפט רשאי לחייב את מי שגרם לסכנה שהניצול נקלע אליה, לרבות את הניצול עצמו אם גרם לסכנה זו, לשפות את מי שהושיט

החריף של הגרצ"י קוק, לנתיבות ישראל ח"ג עמ' רמט-רג, על "כי יש חוק נורא ואיום כזה אשר בו אין שום דבר המחייב אדם לבוא לעזרת חברו ולהצילו". [45] ראה בנספח לערך זה. [46] נתקבל בכנסת ביום כח סיון תשנ"ח (22.6.1998), ס"ח 1670, ו' בתמוז תשל"ח (30.6.1998), עמ' 245.

Dine Israel 7:7, 1976. [40] ראה נוסח החוק והדיון בו בנספח לערך זה. [41] חוק הכשרות המשפטית והאפוסטרופסות, התשכ"ב-1962, ס"ח 120. [42] חוק שירותי כבאות, התשי"ט-1959, סעיפים 20-24. [43] תקנות התעבורה, התשכ"א-1961, סעיפים 144, 146. [44] חוק העונשין, התשל"ז-1977, סעיף 491. וראה מאמרו

עזרה בהתאם לחובתו לפי הוראות סעיף 1 על ההוצאות והתשלומים הסבירים שהוציא.

3. בכפוף להוראות סעיף 2(א), אין בהוראות חוק זה כדי לגרוע מהוראות כל דין.

4. העובר על הוראות סעיף 1 לחוק זה דינו – קנס.

5. שר המשפטים ממונה על ביצוע חוק זה.

6. תחילתו של חוק זה בתום 90 ימים מפרסומו.

דברי ההסבר לחוק לא תעמוד על דם רעך⁴⁷ במשפט, "עמ' 175-194).

הצעת חוק זה באה, איפוא, לעגן הלכה יהודית זו בחוק המדינה ואף לשתף את המדינה באחריות-על ויישום של עקרונות מוסריים אלה, הן בתחום ממוני – בקביעה כי אם אין לניצול אפשרות לשלם למציל תשא המדינה בהוצאות ההצלה, והן בתחום הענישה – בקביעה כי מי שיימנע ביודעין מלהגיש עזרה לנפגע הנמצא בסמוך לו צפוי לעונש של עד שנת מאסר.

אמנם אין מקובל בדרך כלל להעניש על עבירה המתבצעת באופן פסיבי ב"שב ואל תעשה", אך דומה כי "עמידה על הדם" באפס מעשה אינה רק עמידה פסיבית אלא יש בה בטוי בוטה וחמור להתנכרות ולזלזול בחיי אדם, ולפיכך ראויה היא לענישה הולמת במידת הצורך.

הערות לחוק – אף שכוונת מציע-החוק היתה לעגן מצווה מן התורה

הצעת חוק זה מקורה בצו התורה הקובע הלכה מוסרית גדולה "לא תעמוד על דם רעך אני ה'" (ויקרא יט טז). ובגמרא במסכת סנהדרין פורשה הלכה זו בצורה מוחשית: "מנין לרואה את חברו טובע בנהר, או חיה גורתו, או ליסטים באים עליו, שהוא חייב להצילו? תלמוד לומר לא תעמוד על דם רעך".

יתר על כן: בתלמוד שם למדים מפסוק זה שעל האדם להציל את חברו גם אם הדבר כרוך בטרחה רבה ובהוצאות פרטיות מצידו, וכך נפסק להלכה ברמב"ם ב"ד החזקה" בהלכות רוצח ושמירת הנפש (פרק א הלכה יד). ובטור חושן משפט (סימן תכו סעיף א) הוסיף כי במקרה שיש לניצול ממון הוא חייב לשלם למציל (הלכות אלה פורטו בדרך שיטתית בספרו של המשנה ליועץ המשפטי לממשלה פרופ' נחום רקובר, "עושר ולא

[47] חה"כ חנן פורת, פורסם בהצעות חוק 2398 מיום ד ניסן תשנ"ה (4.4.1995) עמ' 456.

בחוק האזרחי במדינת ישראל, ישנם הבדלים אחדים בין דין תורה לבין סעיפי החוק: המציל לטרוח ולשכור אחרים עד שההצלה תצא לפועל. לא די בהודעה סתמית לרשויות לפטור עצמו מחובת ההצלה.

סעיף 2(ב). בדיני ישראל חובת השיפוי חלה על הניצול, בין אם גרם לסכנה ובין אם לאו. אין אפשרות הלכתית להטיל חובת תשלום על צד שלישי שגרם לסכנה, שהרי גרמא בנוזיקין פטור.

סעיף 4. לפי דיני ישראל אין עונש בידי אדם על העובר על מצות 'לא תעמד על דם רעך'. אכן, העובדה שאין ענישה בידי אדם לא הופכת את החיוב להצלה ואת האיסור להימנע מהצלה לאקט מוסרי בלבד; חובות אלו הן משמעותיות ביותר מבחינה הלכתית-דתית-משפטית, והיעדר הענישה בידי אדם נובעת רק מכללי הענישה המיוחדים של ההלכה. יחד עם זאת יש אפשרות לבית הדין או לשלטון להעניש שלא על פי דין מכוח הוראת שעה⁴⁸.

סעיף 1(א). בדיני ישראל קיימת חובת הצלה מדין 'לא תעמד' גם אם לא מדובר באירוע פתאומי, גם אם לא מדובר בסכנה חמורה ומיידית, וגם כאשר מדובר בסכנה לשלמות נפשית ולא דווקא גופנית. יש אף הסבורים שקיימת חובת "הצלה" מהפסד ממוני ולא רק בפגיעה גופנית. כמו כן על פי דיני ישראל חלה חובת ההצלה גם כאשר הניצול מתנגד, בעוד שחוק הכנסת לא מתייחס למצב זה.

סעיף 1(א). בדיני ישראל יש מחלוקת אם חובת ההצלה חלה גם כאשר המציל מסתכן במידה מסויימת אם לאו. אמנם להלכה דעת רוב הפוסקים שאין חובה להציל את הזולת בנוכחות סיכון או אפילו ספק סיכון למציל.

סעיף 1(ב). בדיני ישראל יש חובה על

חוק עשיית עושר ולא במשפט, התשל"ט-1979

5. (א) מי שעשה בתום לב ובסבירות פעולה לשמירה על חייו, שלמות גופו, בריאותו, כבודו או רכושו של אדם אחר, בלי שיהיה חייב לכך כלפיו, והוציא או התחייב להוציא הוצאות בקשר לכך, חייב הזוכה לשפוטו על הוצאותיו הסבירות, כולל חיוביו כלפי צד שלישי, ואם נגרמו למזכה עקב הפעולה נזקי רכוש, רשאי בית המשפט לחייב את הזוכה בתשלום פיצויים למזכה, אם ראה שמן הצדק לעשות כן בנסיבות העניין.

[48] ראה יבמות צ ב; סנהדרין מו א; רמב"ם מלכים ג י; טושו"ע ח"מ כו ב. מחקר השוואתי של חוק לא תעמוד על דם רעך למשפט העברי – ראה נ. הנדל, מחקרי משפט טז:229, תשס"א. וראה עוד מאמרו של מ. הלפרין, אסיא סה-סו, תשנ"ט, עמ' 5-6. לשאלת יעילות החוק

(ב) לעניין החיוב בפיצויים לפי סעיף קטן (א) דין מי שנכסיו שימשו לשמירת הערכים האמורים כדין מי שעשה פעולה לשמירתם.
 (ג) אין חובת שיפוי או פיצוי לפי סעיף זה על זוכה שהתנגד לפעולה או לשימוש בנכסים או לשיעור ההוצאות או שהיתה לו סיבה סבירה להתנגד להם, זולת אם הפעולה או השימוש בנכסים היו לשמירה על חייו, שלמות גופו או בריאותו.

לב וכלי דם

נמצא הלב⁵.

א. הגדרת המושג

באופן מושאל משמש המושג לב כביטוי למרכז החיים, ומרכז החושים, הרגש, השכל והרצון⁶, ובמובן זה של רצון ושכל הושאל המושג לב לבורא⁷; כביטוי לאמצע הדבר או למרכזו⁸; כביטוי להסכמה כללית, פה אחד⁹; כביטוי למלא דבר במלוא הרצון והכנות¹⁰; כביטוי לרעיונות כמוסים, שאין מדברים עליהם¹¹; וכביטוי לקירבה ומשיכה¹².

הלב בלשון בני אדם נכלל בכלל בשר¹³.

הלב הוא האיבר השרירי, המזרים את הדם בגוף.

הלב מכונה במקרא גם בשם לבב¹ ובשם שכוי². בתלמוד, וגם בין העמים הקדמונים, ציינו לפעמים במונח לב גם את הקיבה³, ולעיתים קשה להחליט בתיאורי חז"ל על מחלות "לב" אם מתכוונים ללב או לקיבה⁴. לפעמים מתכוונים במונח לב לבית החזה, שבו

(שמות טו ח); עד לב השמים (דברים ד יא); עודנו חי בלב באלה (שמו"ב יח ד); בלב ימים גבולך (יחזקאל כו ד). וראה סוכה מה ב – תמר זה אין לו אלא לב אחד, וכתב רש"י שם ד"ה אין לו, שהכוונה למעין מוח שיש במרכז התמר בלבד, ויש המפרשים את השם הארמי של אחד מארבעת המינים היינו הלולב, כמורכב משתי מילים – לו-לב, והיינו שהוא הלב = האמצע של התמר, ראה בפירוש רבנו בחיי עה"ת ויקרא כג מ. [9] ירמיה לב לט; רש"י שמות יט ב. [10] דברים ו ה; תהלים קיט לד. [11] נדרים כח א – דברים שבלב אינם דברים. במילון החדש, א. אבן שושן, ע' לב, על צירופים רבים אחרים. [12] לבלבתי אחותי כלה – שה"ש ד ט. וראה שבת נג ב, שהכוונה להתקרבות ולקשירה בין שניים, ובפסוק הכוונה להתקרבות בין כנסת ישראל לבין הקב"ה. [13] נדרים נד

– ראה א. יעקב, עיוני משפט כד: 605, תשס"א. וראה עוד ע"א 6649/96 הסתדרות מדיצינית הדסה נ' עופרה גלעד תק-על 1381 (2)99, בעמ' 1388.

[1] לדוגמא: דברים כ ח; שם כח כח; תהלים קד טו ועוד. [2] איוב לח לו, ובדעת מקרא שם; אנציקלופדיה תלמודית, כרך ד, עמ' שסו. [3] כגון, אליבא דריקנא (גיטין ע א; חולין נט א). [4] Preuss J: *Biblical and Talmudic Medicine*, Trans. F. Rosner, p. 94 and p. 105. [5] שמות כח כט – ונשא וכו' על לבו; משנה סוטה א ה – עד שהוא מגלה את ליבה; מו"ק כב ב – קורע עד שיגלה את ליבו. [6] ראה להלן הע' 114. [7] מו"נ א לט. וראה עוד במו"נ א עב; מלבי"ם פר' תרומה, ברמזי המשכן. וראה שה"ש רבה ב לח, שהקב"ה נקרא ליבן של ישראל. [8] קפאו תהמת בלב ים